UDC 821.162.1(08)
https://doi.org/10.17721/psk.2026.42.257-276

Tatiana Hajder
ORCID 0000-0003-1194-3285

INTERSEMIOZA, PAMIĘĆ I RE-AKSJOLOGIZACJA ZNAKU. FUNKCJONALNE PORÓWNANIE PROZY ANDRZEJA SAPKOWSKIEGO, SERHIJA ŻADANA I ŁADY ŁUZINY

Abstrakt. *Artykuł podejmuje próbę funkcjonalnego porównania wybranych utworów Andrzeja Sapkowskiego, Serhija Żadana i Łady Łuziny z perspektywy intersemiotyki, semiotyki kultury, teorii pamięci kulturowej oraz aksjologii. Punktem wyjścia jest rozróżnienie między resemantyzacją znaku a jego re-aksjologizacją. Pierwsza oznacza zmianę znaczenia lub funkcji znaczeniowej, druga – zmianę relacyjnej pozycji znaku w określonym porządku wartości. Przyjęto hipotezę, że transfer lub interferencja kodów może prowadzić nie tylko do produkcji nowych sensów, lecz również do rekonfiguracji sposobów wartościowania znaku i jego miejsca w modelowanej przez tekst semiosferze. Materiał analityczny stanowią wybrane opowiadania Andrzeja Sapkowskiego, "Depesh Mod" Serhija Żadana oraz "Mykoła Mokryj" Łady Łuziny. Heterogeniczność gatunkowa została potraktowana jako zmienna umożliwiająca zbadanie trzech wariantów wspólnego mechanizmu: re-aksjologizacji problematyzującej, negocjacyjnej oraz remityzacyjno-mnemonicznej. Zaproponowany model nie pretenduje do statusu nowej ogólnej teorii wartości; jego celem jest operacjonalizacja re-aksjologizacji jako jednego z możliwych efektów kulturowego rekodowania oraz powiązanie jej z resemantyzacją, pamięcią kulturową i dynamiką semiosfery.*

Słowa kluczowe: *intersemioza, re-aksjologizacja, resemantyzacja, semiosfera, pamięć kulturowa, aksjologia, Andrzej Sapkowski, Serhij Żadan, Łada Łuzina.*

Nota o autorze: *Tatiana Hajder, doktor filologii, docent w Katedrze Polonistyki Dydaktyczno-Naukowego Instytutu Filologii Narodowego Uniwersytetu imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie.*

E-mail: *t.hajder@knu.ua*

CC License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
© Hajder Tatiana, 2026

Тетяна Хайдер

ІНТЕРСЕМІОЗ, ПАМ'ЯТЬ ТА РЕАКСІОЛОГІЗАЦІЯ ЗНАКУ. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОРІВНЯННЯ ПРОЗИ АНДЖЕЯ САПКОВСЬКОГО, СЕРГІЯ ЖАДАНА ТА ЛАДИ ЛУЗІНОЇ

Анотація. *У цій статті зроблено спробу функціонального порівняння вибраних творів Анджея Сапковського, Сергія Жадана та Лади Лузіної з точки зору інтерсеміотики, культурної семіотики, теорії культурної пам'яті та аксіології. Відправною точкою є розмежування між ресемантизацією знака та його реаксіологізацією. Перше означає зміну значення або семантичної функції, друге – зміну реляційного положення знака в межах певного порядку значень. Гіпотеза полягає в тому, що перенесення або інтерференція кодів може призвести не лише до продукування нових значень, але й до реконфігурації способів оцінки знака та його місця в семіосфері, що моделюється текстом. Аналітичний матеріал складається з вибраних оповідань Анджея Сапковського, «Депеш Мод» Сергія Жадана та «Микола Мокрий» Лади Лузіної. Жанрова гетерогенність розглядається як змінна, що дозволяє розглянути три варіанти спільного механізму: проблематизація реаксіологізації, переговори щодо реаксіологізації та мнемонічна ремітологізація. Запропонована модель не претендує на статус нової загальної теорії цінності; її метою є операціоналізація реаксіологізації як одного з можливих ефектів культурного перекодування та пов'язування її з ресемантизацією, культурною пам'яттю та динамікою семіосфери.*

Ключові слова: *інтерсеміоз, реаксіологізація, ресемантизація, семіосфера, культурна пам'ять, аксіологія, Анджей Сапковський, Сергій Жадан, Лада Лузіна.*

Інформація про автора: *Хайдер Тетяна Василівна, к.філол.наук, оцент, доцент кафедри полоністики ННІФ Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Електронна адреса: *hajder@knu.ua*

Tatiana Hajder

INTERSEMIOSIS, MEMORY, AND RE-AXIOLOGIZATION OF THE SIGN. A FUNCTIONAL COMPARISON OF THE PROSE OF ANDRZEJ SAPKOWSKI, SERHIY ZHADAN AND LADA LUZINA

Abstract. *This article attempts a functional comparison of selected works by Andrzej Sapkowski, Serhiy Zhadan, and Lada Luzina from the perspectives of interse-*

miotics, the semiotics of culture, cultural memory theory, and axiology. The starting point is the distinction between the re-semantization of a sign and its re-axiologization. Re-axiologization presupposes the existence of a prior point of reference. If neither the sign's previous function nor its earlier evaluative status can be reconstructed, it is difficult to speak of re-evaluation. The study therefore proceeds from the necessity of distinguishing between two processes: resemantization and re-axiologization. By resemantization, I understand a change in the meaning or semantic function of a sign; by re-axiologization, a change in its relational position within a specific order of values. This distinction gives rise to a fundamental question: can the recoding of a sign across different semiotic systems lead not only to a reorganization of meaning but also to a reorganization of value. The former denotes a change in meaning or semantic function, while the latter signifies a shift in the sign's relational position within a specific order of values. The study posits that the transfer or interference of codes can lead not only to the generation of new meanings but also to a reconfiguration of how a sign is valued and its place within the semiosphere modeled by the text. The analytical material comprises selected short stories by Andrzej Sapkowski, "Depeche Mode" by Serhiy Zhadan, and "Mykola Mokryj" by Lada Luzina. Genre heterogeneity serves as a variable allowing for the examination of three variants of a shared mechanism: problematizing, negotiating, and remythologizing-mnemonic re-axiologization. The proposed model does not claim the status of a new general theory of value; rather, it aims to operationalize re-axiologization as a potential outcome of cultural recoding and to link it with re-semantization, cultural memory, and the dynamics of the semiosphere.

***Key words**: intersemiosis, re-axiologization, resemantization, semiosphere, cultural memory, axiology, Andrzej Sapkowski, Serhiy Zhadan, Lada Luzina.*

***Information about author:** Tatiana Hajder, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Philology, PhD, Associate professor of the Department of Polish Studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

***E-mail:** t.hajder@knu.ua*

1. Wprowadzenie: od transformacji znaczenia do transformacji wartości

Transfer znaku pomiędzy systemami semiotycznymi zwykle ujmowany jest przede wszystkim jako problem znaczenia: co dzieje się z komunikatem, kiedy zostaje on przełożony na inny język, medium lub kod? Tak postawione pytanie okazuje się jednak niewystarczające w sytuacji, gdy przekształceniu ulega nie tylko sposób reprezentacji zna-

ku, lecz także jego miejsce w kulturowej hierarchii wartości. Znak po zmianie kontekstu może nie tylko znaczyć inaczej, ale również zostać inaczej oceniony, przesunięty z centrum ku peryferiom albo z peryferii ku centrum, przestać należeć do sfery jednoznacznie obcej, negatywnej, profanicznej czy marginalnej.

Niniejsze studium wychodzi zatem od konieczności rozdzielenia dwóch procesów: resemantyzacji i re-aksjologizacji. Przez resemantyzację rozumiem zmianę znaczenia lub funkcji znaczeniowej znaku; przez re-aksjologizację – zmianę jego relacyjnej pozycji w określonym porządku wartości. Rozróżnienie to prowadzi do zasadniczego pytania: czy rekodowanie znaku pomiędzy odmiennymi systemami semiotycznymi może prowadzić nie tylko do reorganizacji znaczenia, lecz także do reorganizacji wartości?

Problem zostaje rozpatrzony na materiale celowo heterogenicznym: wybranych tekstach Andrzeja Sapkowskiego, powieści *Depesh Mod* Serhija Żadana oraz utworze *Mykoła Mokryj* Łady Łuziny z cyklu *Kyivski vid'my*. Zestawienie to nie wynika z przynależności tekstów do tego samego gatunku ani z bezpośredniej relacji genetycznej. Przeciwnie – właśnie różnica gatunkowa i kulturowa zostaje potraktowana jako element metody. Porównaniu podlega nie podobieństwo fabularne, lecz homologia wykonywanej przez teksty operacji semiotycznej.

We wszystkich trzech przypadkach literatura przejmuje znak posiadający wcześniejszą pamięć kulturową, umieszcza go w nowej konfiguracji, rekonstruuje jego znaczenie i potencjalnie zmienia sposób jego wartościowania. Sapkowski pracuje przede wszystkim z pamięcią folklorystyczno-demonologiczną, Żadan – z pamięcią pokoleniową, medialną i postsowiecką, Łuzina natomiast – z pamięcią historyczno-topograficzną i sakralną.

Hipoteza artykułu zakłada więc, że odmienne gatunkowo i kulturowo teksty mogą realizować homologiczny mechanizm semiotyczno-aksjologiczny, jeżeli przejmowany znak zostaje poddany rekodowaniu, resemantyzacji oraz zmianie jego relacyjnej pozycji w porządku wartości; konkretna organizacja gatunkowa, rodzaj pamięci i struktura semiosfery determinują natomiast wariant tego procesu.

2. Stan badań i miejsce proponowanej perspektywy

Poszczególne elementy analizowanego problemu mają rozbudowaną tradycję badawczą. Intersemiotyczność była rozwijana od klasycznego rozróżnienia Romana Jakobsona (1959) poprzez semiotykę kultury Jurija Łotmana (Lotman, 2005), koncepcję intersemiozy Peetera Toropa (2002, 2003, 2008), badania intermedialności Iriny Rajewsky (2005) oraz współczesną refleksję nad zakresem przekładu intersemiotycznego Nicoli Dusiego (2015). Pamięć kulturowa została z kolei poddana systematycznym analizom przez Jana Assmanna (1995), Astrid Erll (2010) oraz Erll i Ann Rigney (2006), natomiast związek znaku i wartości posiada zaplecze zarówno w semiotyce Charlesa Morrisa (1964), jak i w fenomenologicznej aksjologii Maxa Schelera (1973) oraz Nicolaia Hartmanna (1932).

Również twórczość trzech analizowanych autorów posiada własne pola badawcze. W przypadku Sapkowskiego przedmiotem analiz były między innymi mitologia i kultura świata wiedźmińskiego, słowiańska demonologia, adaptacja folkloru oraz etyczna niejednoznaczność wyborów Geralta (Kaczor, 2006; Krygier, 2025; Obertová, 2022; Olczyk, 2015; Piotrowska, 2024; Zakrzewska-Verdugo & Obertová, 2018). Obertová (2022) pokazuje, że literatura fantasy nie reprodukuje przekazu folklorystycznego w sposób prosty, lecz może zachowywać, negować, przekształcać lub łączyć jego elementy z materiałem pochodzącym z innych źródeł. Piotrowska (2024) analizuje natomiast językowe mechanizmy humanizowania istot nadprzyrodzonych, zaś Olczyk (2015) rozpatruje etykę Geralta w kontekście niesystemowości i nieufności wobec sztywnego kodeksu moralnego.

Badania nad *Depesh Mod* Żadana koncentrują się przede wszystkim na intermedialności, muzyce, kulturze popularnej, kiczu, ironii i tożsamości pokolenia lat dziewięćdziesiątych (Onikijenko, 2015; Pidopryhora, 2013; Świetlicki, 2014; Zhurbenko, 2022). Szczególnie istotne jest rozpoznanie Onikijenko, która określa kicz jako sposób "перекодування культурних знаків епохи 90-х років XX ст." [rekodowania kulturowych znaków lat dziewięćdziesiątych] (Onikijenko, 2015, p. 207). Świetlicki (2014) analizuje funkcję zachodniej kultury masowej w procesie kształtowania męskiej tożsamości, natomiast Pidopryhora (2013) pokazuje, że ironiczny dyskurs powieści nie sprowadza się do czystej destrukcji wartości.

W przypadku Łady Łuziny Fialkova (2012) interpretuje cykl *Kievskie ved'my* jako odmianę urban/quest fantasy silnie zorientowaną na "kijowski tekst" kultury i proponuje określenie fantastycznej prozy rekombinacyjnej dla sposobu swobodnego zestawiania motywów, biografii i tradycji kulturowych. Fietisova (2013) analizuje natomiast mitopoetykę miasta, reinterpretację tradycyjnych motywów i remityzację miejskiej przestrzeni.

Istniejące badania pozwalają więc dobrze opisać reinterpretację, adaptację, rekodowanie, interferencję, remityzację czy intermedialność. Pozostawiają jednak przestrzeń dla pytania następnego: co dzieje się z aksjologiczną funkcją znaku wskutek tych transformacji?

3. Intersemiotyczność: definicja i konieczne ograniczenia

Teoretycznym punktem wyjścia pozostaje klasyczne rozróżnienie Jakobsona, który obok przekładu wewnątrzjęzykowego i międzyjęzykowego wyróżnił przekład intersemiotyczny – transmutację, czyli interpretację znaków werbalnych za pomocą znaków systemów niewerbalnych (Jakobson, 1959, p. 233).

Definicja ta wymaga metodologicznej dyscypliny. Nie każda transformacja kulturowa jest automatycznie intersemiotyczna. Przejście od tekstu folklorystycznego do literackiego utworu fantasy pozostaje przede wszystkim relacją intertekstualną lub intrasemiotyczną, jeśli oba komunikaty funkcjonują w medium werbalnym. Dusi (2015) przestrzega przed nadmiernym rozszerzaniem pojęcia przekładu intersemiotycznego na każdą formę transformacji.

Dlatego w niniejszym studium termin stosowany jest w ścisłym sensie tam, gdzie można wykazać rzeczywistą heterogeniczność kodów: muzyka–literatura u Żadana, obraz sakralny–narracja oraz przestrzeń–tekst u Łuziny, a u Sapkowskiego przede wszystkim relacje pomiędzy cielesnością, wizualnym rozpoznaniem, nazwą, performansem i narracyjnym wartościowaniem.

Szerszą ramę umożliwia koncepcja Toropa. Przesuwając refleksję od pojedynczego aktu przekładu ku kulturze jako systemowi translacji, Torop stwierdza, że "the general notion of culture might be described as the process of total translation" (Torop, 2002, p. 593). Nie oznacza to, że każda transformacja jest przekładem w sensie ścisłym; pokazuje natomiast, że

przepływ pomiędzy językami, mediami i kodami należy do podstawowych mechanizmów kultury.

4. Semiosfera, granica i reorganizacja relacji

Drugim filarem metodologicznym jest teoria semiosfery Jurija Łotmana. Semiosfera nie jest zbiorem izolowanych znaków, lecz przestrzenią warunkującą samą możliwość semiozy. Jej organizację określają między innymi relacje centrum i peryferii oraz granice pełniące funkcję translacyjną (Lotman, 2005).

Granica nie jest w tej perspektywie jedynie linią separacji. Łotman opisuje ją jako system dwujęzycznych filtrów, poprzez które komunikat zostaje przełożony na język innego systemu (Lotman, 2005, pp. 208–209). Dzięki temu granica staje się uprzywilejowanym miejscem transformacji.

Dla analizy wartości jest to szczególnie istotne. Znak wchodzący do nowej semiosfery albo przemieszczający się pomiędzy jej wewnętrznymi obszarami może zmienić relację do centrum, peryferii, normy, obcości, sacrum czy prestiżu. Semiosfera umożliwia więc przejście od pytania o wartość pojedynczego znaku do pytania o układ relacji, w których znak zostaje wartościowany.

5. Pamięć kulturowa: wcześniejsze życie znaku

Re-aksjologizacja zakłada istnienie wcześniejszego punktu odniesienia. Jeżeli nie można zrekonstruować poprzedniej funkcji znaku ani jego wcześniejszego statusu wartościującego, trudno mówić o ponownym wartościowaniu.

Koncepcja Assmanna okazuje się w tym miejscu szczególnie użyteczna. Pamięć kulturowa nie ogranicza się do tekstów. Jej nośnikami mogą być obrazy, rytuały, budowle, pomniki, miasta i krajobrazy (Assmann, 1995, p. 128). Jednocześnie pamięć nie reprodukuje przeszłości w niezmienionej formie. Każda teraźniejszość rekonstruuje dostępne zasoby, selekcjonując je, aktualizując, zachowując albo przekształcając (Assmann, 1995, p. 130).

Pamięć posiada również wymiar wartościujący. Kulturowy obraz własnej wspólnoty wytwarza system różnic i hierarchii ważności; jego symbole mogą zajmować pozycje bardziej centralne lub peryferyjne (Assmann, 1995, p. 131). Pozwala to funkcjonalnie zestawić – bez utożsamiania obu teorii – Assmannowską hierarchię pamiętanych symboli z Łotmanowską dynamiką centrum i peryferii semiosfery.

Erll podkreśla dodatkowo medialność pamięci: "Cultural memory is based on communication through media" (Erll, 2010, p. 389). Medium nie jest więc neutralnym pojemnikiem przechowywanej przeszłości, lecz współkształtuje sposób jej przywoływania.

6. Resemantyzacja i re-aksjologizacja

Dla rozdzielenia zmiany znaczenia od zmiany wartości użyteczna jest intuicja Morrisa (1964, p. vii), który zwraca uwagę na dwa bieguny pojęcia *meaning*: to, co coś oznacza, oraz doniosłość czy wartość tego, co zostało oznaczone. Nie oznacza to, że Morris stworzył teorię re-aksjologizacji. Rozróżnienie to zostaje wykorzystane tutaj heurystycznie.

Można więc przyjąć:

resemantyzacja – zmiana tego, co i jak znak znaczy;

re-aksjologizacja – zmiana sposobu, w jaki znak jest pozycjonowany wobec innych znaków i wartości.

Fenomenologiczna aksjologia Schelera (1973) i Hartmanna (1932) pozwala przy tym uniknąć elementarnego schematu "wartość pozytywna / wartość negatywna". Wartości funkcjonują w hierarchiach, mogą zmieniać rangę i wchodzić w konflikty. Re-aksjologizacja nie musi zatem oznaczać odwrócenia "+" na "–". Może przyjąć postać destabilizacji jednoznaczności, negocjacji, przesunięcia hierarchicznego albo ponownej centralizacji.

Na potrzeby dalszej analizy re-aksjologizację intersemiotyczną rozumiem jako proces ponownego pozycjonowania wartości znaku kulturowego zachodzący w wyniku jego rekontekstualizacji i rekodowania w innym układzie semiotycznym.

7. Metoda: funkcjonalne porównanie tekstów heterogenicznych

Porównywalność Sapkowskiego, Żadana i Łuziny nie wynika z przynależności do tego samego gatunku. Zostaje ustanowiona na poziomie funkcjonalnym.

W każdym przypadku analiza obejmuje pięć pytań:

1. Jaki wcześniejszy status znaczeniowo-wartościujący znaku można udokumentować?
2. Jaki rodzaj transferu lub interferencji kodów zachodzi?

3. Co ulega resemantyzacji?
4. Czy zmienia się relacja znaku do istniejącego porządku wartości?
5. Czy zmiana wpływa na organizację szerszego modelu semiosfery?

Pytanie czwarte ma znaczenie rozstrzygające. Jeśli znak zmienia medium lub znaczenie, lecz zasadniczo zachowuje dawny status wartościujący, nie ma podstaw do stwierdzenia re-aksjologizacji.

8. Andrzej Sapkowski: re-aksjologizacja problematyzująca

8.1. Strzyga: między nazwą monstrum a nazwą osoby

Najistotniejszym efektem przetwarzania demonologicznego znaku w prozie Sapkowskiego nie jest samo uwspółcześnienie folkloru. Ważniejsze jest zakwestionowanie procedury, dzięki której klasyfikacja kulturowa zostaje automatycznie przekształcona w kwalifikację aksjologiczną.

Nazwa "strzyga" uruchamia kod monstrualności. Istota zostaje rozpoznana poprzez ciało, zachowanie, niebezpieczeństwo i przynależność do sfery nieludzkiej. Tekst nie pozwala jednak wyczerpać jej tożsamości w tej nazwie. Szczególnie znacząca jest przestroga: "Ale nie mówcie: »strzyga«, mówcie: »królewna«" (Sapkowski, 2014, p. 22).

Dwie nazwy uruchamiają dwa odmienne porządki interpretacyjne. "Strzyga" oznacza klasyfikację opartą na monstrualnym ciele i zagrożeniu; "królewna" przywołuje biografię, pokrewieństwo, osobową tożsamość, klątwę i możliwość ocalenia. To samo ciało zostaje więc odczytane przez dwa konkurencyjne systemy znakowe. Piotrowska (2024) pokazuje, że język narracji może humanizować istotę nadprzyrodzoną właśnie dlatego, że w przypadku strzygi mamy do czynienia nie tylko z zabójczą bestią, lecz także z przeklętą królewną – ofiarą sytuacji, której sama nie wybrała. Sapkowski nie unieważnia faktu, że strzyga jest niebezpieczna. Zmienia natomiast podstawę wartościowania: fizyczna odmienność nie wystarcza już do rozstrzygnięcia o wartości moralnej.

8.2. *Mniejsze zło*: aksjologia w sytuacji konfliktu

Podobny mechanizm ujawnia się w *Mniejszym złu*. Zdanie Geralta: "Zło to zło […] proporcje są umowne, a granice zatarte" (Sapkowski, 1993, p. 113) nie powinno być interpretowane jako prosta deklaracja moralnego relatywizmu. Opowiadanie prowadzi bowiem do sytuacji, w której boha-

ter nie może zachować moralnej niewinności przez samo wycofanie się z konfliktu.

Wartości nie znikają, lecz wchodzą ze sobą w kolizję. Neutralność, ochrona życia, wolność, odmowa współudziału i odpowiedzialność mogą być wartościami, ale konkretna sytuacja uniemożliwia ich jednoczesną realizację. Hartmannowska koncepcja konfliktu wartości okazuje się w tym miejscu bardziej adekwatna niż model prostego przeciwstawienia dobra i zła (Hartmann, 1932).

Brak uniwersalnego kodeksu nie oznacza zatem braku aksjologii. Przeciwnie – wymusza indywidualną odpowiedzialność. Olczyk (2015) zwraca uwagę właśnie na niesystemowy charakter etyki Geralta i dystans wobec sztywnych systemów normatywnych.

8.3. *Kraniec świata*: kulturowa produkcja monstrum

Istotnym dopełnieniem jest wypowiedź: "Ludzie […] lubią wymyślać potwory i potworności" (Sapkowski, 2012, p. 176).

Potwór okazuje się tu nie tylko istotą istniejącą poza wspólnotą, lecz również znakiem wytwarzanym przez wspólnotę. Negatywna wartość może zostać eksternalizowana, przypisana obcemu i wykorzystana do ochrony pozytywnego obrazu własnej grupy.

Zasadniczy ruch aksjologiczny Sapkowskiego można więc określić jako przejście od ontologii istoty ku etyce działania. Nie zachodzi proste odwrócenie "– → +", lecz przejście "– → ±": od wartości automatycznie przypisanej do wartości wymagającej interpretacji.

Dlatego wariant ten określam jako re-aksjologizację problematyzującą.

9. Serhij Żadan: interferencja kodów i re-aksjologizacja negocjacyjna

9.1. Postsowiecka semiosfera przejścia

W *Depesh Mod* sytuacja aksjologiczna jest odmienna. Bohaterowie funkcjonują w przestrzeni, gdzie jednocześnie aktywne są pozostałości języka sowieckiego, rynek, zachodnia kultura masowa, lokalne subkultury, religia, rodzina, uliczna codzienność i pamięć pokoleniowa.

Nie jest to semiosfera "bez centrum". Trafniej mówić o policentrycznej semiosferze przejścia, w której kilka ośrodków wartościowania rywalizuje ze sobą, lecz żaden nie osiąga trwałej dominacji.

Onikijenko (2015) interpretuje kicz jako mechanizm rekodowania kulturowych znaków lat dziewięćdziesiątych. Rekodowaniu podlegają znaki polityczne, religijne, popkulturowe i estetyczne, a dawne hierarchie nie zostają po prostu zastąpione nowymi, lecz poddane interferencji.

9.2. Wartość → towar i towar → wartość

Jednym z najmocniejszych mechanizmów powieści jest jednoczesne występowanie dwóch przeciwnych ruchów aksjologicznych.

Pierwszy można przedstawić jako:

WARTOŚĆ → TOWAR.

Znaki posiadające wcześniej prestiż ideologiczny, estetyczny czy sakralny zostają podporządkowane logice rynku, konsumpcji i kiczu.

Jednocześnie zachodzi ruch odwrotny:

TOWAR → WARTOŚĆ RELACYJNA.

Najlepszym przykładem jest album *101* Depeche Mode. Narrator określa go jako "єдине, що ми з братом купили РАЗОМ" [jedyną rzecz, którą kupiliśmy razem z bratem] (Zhadan, 2006, p. 81).

Materialny produkt kultury masowej zostaje wyjęty z czysto ekonomicznego porządku. Jego transformację można ująć jako:

MUZYKA → PRZEDMIOT → WSPOMNIENIE → RELACJA → WARTOŚĆ.

Album nie przestaje być towarem, ale jego wartość zostaje przekroczona przez pamięć relacyjną. W tym miejscu intersemioza staje się szczególnie wyraźna: muzyka jako pozawerbalny system kulturowy zostaje przełożona na język narracji autobiograficznej i pamięci.

9.3. Konkurencja systemów

Nie można redukować *Depesh Mod* do prostego przeciwstawienia "sowieckie = negatywne / zachodnie = pozytywne". Świetlicki (2014) wskazuje, że zachodnia kultura popularna w doświadczeniu bohaterów również ulega deformacji i nie stanowi nieskażonego systemu wartości.

Dlatego przestrzeń re-aksjologizacji ma raczej strukturę:

sowieckie ↔ postsowieckie ↔ zachodnie ↔ lokalne ↔ prywatne.

Wartość nie zostaje dana przez jeden z tych systemów. Musi być negocjowana pomiędzy nimi.

9.4. Ironia jako operator negocjacji

Pidopryhora (2013) pokazuje, że ironiczny dyskurs *Depesh Mod* wykorzystuje groteskę, parodię i karnawalizację, ale nie prowadzi wyłącznie do nihilistycznej destrukcji. Ironia umożliwia przepracowywanie wartości zdegradowanych i skompromitowanych przez wcześniejsze systemy.

Nie oznacza więc braku wartości. Jest operatorem ich destabilizacji i ponownej negocjacji.

W tym sensie można mówić o re-aksjologizacji negocjacyjnej: znak zostaje umieszczony pomiędzy konkurencyjnymi systemami wartości i nie otrzymuje jednej ostatecznej kwalifikacji.

10. Łada Łuzina: re-aksjologizacja remityzacyjno-mnemoniczna

10.1. Ikona, legenda i miasto

W *Mykoła Mokryj* w centrum znajdują się ikona, legenda, Dniepr, historia i miasto. Jest to przypadek, w którym intersemiotyczność ujawnia się szczególnie wyraźnie: źródłowy znak wizualny – sakralny obraz – zostaje wprowadzony do narracji werbalnej, a jednocześnie powiązany z przestrzenią i pamięcią historyczną.

Podstawowa konfiguracja nie ma więc postaci prostego "obraz → tekst", lecz:

IKONA + LEGENDA + MIEJSCE + HISTORIA → NARRACJA FANTASTYCZNA.

Tytułowy znak odsyła do kijowskiej tradycji związanej z cudowną ikoną św. Mikołaja w Soborze Sofijskim i legendą o dziecku, które wpadło do Dniepru, a następnie zostało odnalezione żywe przed ikoną.

Nie wchodzi zatem do utworu jako semantycznie neutralny obiekt. Posiada wcześniejszą pamięć religijną, przestrzenną i miejską.

10.2. Rozszerzenie pola wartości

Literackiej rekontekstualizacji ikony nie należy automatycznie interpretować jako desakralizacji. Trafniej powiedzieć, że zmianie ulega zakres funkcjonowania wartości znaku.

Ikona pozostaje znakiem sakralnym, ale jednocześnie staje się elementem narracji, nośnikiem pamięci miasta, znakiem topograficznym oraz operatorem łączącym różne czasy i porządki.

Nie zachodzi więc proste:

SACRUM → PROFANUM,

lecz raczej:

ROZSZERZENIE POLA WARTOŚCI.

10.3. Dniepr jako medium temporalności

Drugim fundamentalnym znakiem jest Dniepr. W *Mykoła Mokryj* rzeka łączy dawną legendę o cudzie, historyczną katastrofę, teraźniejszość bohaterek oraz wymiar mityczny.

Dniepr można zatem potraktować jako medium temporalności, ponieważ umożliwia narracyjne zestawienie różnych warstw pamięci bez ich pełnego utożsamienia.

Historia nie zostaje "wyjaśniona" przez mit. Tekst nakłada na historyczną pamięć alternatywny kod mitopoetycki, tworząc napięcie pomiędzy dwoma sposobami opowiadania przeszłości.

10.4. Kijów jako semiosfera mnemoniczna

Fialkova (2012) podkreśla referencyjność świata przedstawionego i orientację cyklu na "kijowski tekst", natomiast Fietisova (2013) wskazuje na remityzację i reinterpretację miejskiej przestrzeni.

Na tej podstawie można potraktować Kijów jako semiosferę mnemoniczną – jest to termin analityczny proponowany w niniejszym studium – czyli przestrzeń, w której miejsca, obrazy, budowle, legendy i wydarzenia historyczne przechowują różne warstwy pamięci i mogą zostać ponownie uruchomione przez narrację.

10.5. Remityzacja nie dorównuje re-aksjologizacji. Rozróżnienie to jest podstawowe. Remityzacja odpowiada na pytanie: w jaki sposób miejsce zostaje ponownie wpisane w strukturę mitu? Re-aksjologizacja: co dzieje się wskutek tego z pozycją miejsca w hierarchii wartości?

Nie każda remityzacja prowadzi więc do re-aksjologizacji. Jeżeli tekst jedynie dodaje legendarną warstwę, mamy przede wszystkim resemantyzację.

Re-aksjologizacja zachodzi dopiero wtedy, gdy znak otrzymuje nową rangę, zostaje przesunięty z tła ku centrum, zaczyna funkcjonować jako szczególnie istotny nośnik pamięci lub ustanawia nowe relacje z tożsamością miasta.

W powieści *Mykoła Mokryj* proces ten można opisać jako:

PERYFERYJNA / UŚPIONA PAMIĘĆ → REAKTYWACJA → NARRACYJNA CENTRALIZACJA.

Dlatego trzeci wariant określam jako re-aksjologizację remityzacyjno-mnemoniczną.

11. Trzy modele re-aksjologizacji

Kategoria	Sapkowski	Żadan	Łuzina
Dominująca pamięć	folklorystyczno-demonologiczna	pokoleniowo-medialna	historyczno-topograficzna
Podstawowy znak	monstrum / ciało	muzyka / przedmiot	ikona / rzeka / miejsce
Dominująca granica	ontologiczno-etyczna	historyczno-medialna	temporalno-mnemoniczna
Mechanizm	problematyzacja	interferencja i negocjacja	rekombinacja i remityzacja
Ruch wartości	jednoznaczność → ambiwalencja	konkurencja → negocjacja	peryferia pamięci → centralizacja
Typ	problematyzująca	negocjacyjna	remityzacyjno-mnemoniczna

Typologia ta jest propozycją analityczną niniejszego studium, nie terminologią zastaną.

Możliwy jest także czwarty wariant – re-aksjologizacja odwracająca, oparta na przejściu "+ → –" albo "– → +". Nie została jednak rozpoznana jako dominanta żadnego z analizowanych przypadków i pozostaje hipotezą do sprawdzenia na innym materiale.

12. Re-aksjologizacja jako zmiana relacji

Najważniejszym wynikiem porównania jest stwierdzenie, że wartość nie funkcjonuje jako niezmienna właściwość izolowanego znaku. Strzyga nie staje się po prostu "dobra". Zmienia się relacja pomiędzy monstrualnością, podmiotowością i odpowiedzialnością. Album *101* nie staje się "wartościowy" w sensie absolutnym. Jego wartość zostaje ustanowiona w relacji do pamięci brata i wspólnego doświadczenia. Ikona nie traci dawnej wartości sakralnej. Zostaje natomiast włączona w nowe relacje z miastem, historią i pamięcią. Re-aksjologizację należy więc rozumieć przede wszystkim jako rekonfigurację relacji, poprzez które znak otrzymuje określoną pozycję w porządku wartości.

13. Od znaku do semiosfery

Jeżeli zmienia się relacja znaku do innych znaków, konsekwencje mogą przekraczać jego indywidualną semantykę. U Sapkowskiego destabilizacji ulega opozycja człowiek–monstrum; u Żadana – centrum–peryferia postsowieckiej kultury; u Łuziny – pamiętane–zapomniane oraz przestrzeń użytkowa–miejsce pamięci.

Pełniejszy model transformacji można więc przedstawić jako:

RESEMANTYZACJA ZNAKU → RE-AKSJOLOGIZACJA RELACJI → REORGANIZACJA MODELU SEMIOSFERY.

Nie oznacza to, że pojedynczy utwór automatycznie reorganizuje rzeczywistą kulturę. Przedmiotem analizy jest przede wszystkim semiosfera modelowana przez tekst.

14. Granica, nieprzekładalność i nadwyżka znaczenia

Intersemiotyczny transfer nigdy nie jest całkowicie przezroczysty. Muzyka nie może zostać w pełni zamieniona w literaturę, ikona nie staje się po prostu słowem, a ciało nie daje się wyczerpać przez nazwę. Na granicy pozostaje element nieprzekładalności, który może generować nadwyżkę znaczenia.

Strzyga nie mieści się całkowicie ani w kategorii "potwora", ani "królewny". Depeche Mode nie wyczerpuje się ani jako towar, ani jako symbol Zachodu. Ikona Mikołaja Mokrego nie daje się sprowadzić ani do obiektu artystycznego, ani do elementu fabuły. Nadwyżka znaczenia nie jest jeszcze re-aksjologizacją. Może jednak stworzyć przestrzeń, w której wcześniejsza kwalifikacja wartościująca przestaje wystarczać.

15. Eksplozja a re-aksjologizacja

Podobnej ostrożności wymaga Łotmanowska kategoria eksplozji. Re-aksjologizacji nie należy określać jako "aksjologicznego odpowiednika eksplozji". Są to kategorie opisujące różne aspekty procesu semiotycznego. Można natomiast przyjąć, że eksplozja może stwarzać warunki dla intensywnej resemantyzacji i re-aksjologizacji, ponieważ destabilizuje dotychczasowe relacje i zwiększa liczbę możliwych konfiguracji znaczenia.

Najwyraźniej widać to u Żadana. Rozpad systemu sowieckiego nie produkuje od razu nowej hierarchii. Tworzy przestrzeń konkurencji wielu kodów, w której wartość musi być negocjowana.

16. Test re-aksjologizacji

Aby pojęcie zachowało charakter operacyjny, proponuję pięciostopniowy test:

1. Jaki wcześniejszy status znaczeniowo-wartościujący znaku można udokumentować?
2. Jaki transfer lub interferencja kodów zachodzi?
3. Co konkretnie zostaje resemantyzowane?
4. Czy zmienia się relacja znaku do istniejącego porządku wartości?
5. Czy zmiana wpływa na organizację szerszego modelu semiosfery?

Dopiero odpowiedź pozytywna na pytanie czwarte pozwala mówić o re-aksjologizacji. Pytanie piąte określa natomiast skalę jej konsekwencji.

Model musi dopuszczać również wynik negatywny. Jeżeli znak przechodzi do innego medium i otrzymuje dodatkowe znaczenie, ale zachowuje zasadniczo tę samą pozycję wartościującą, mamy intersemiozę i resemantyzację bez re-aksjologizacji.

17. Model procesu

Na podstawie analiz można zaproponować następujący model heurystyczny:

PAMIĘĆ KULTUROWA → ZNAK O WCZEŚNIEJSZYM STATUSIE ZNACZENIOWO-WARTOŚCIUJĄCYM → GRANICA / TRANSFER / INTERFERENCJA KODÓW → INTERSEMIOZA → REKODOWANIE → RESEMANTYZACJA → ZMIANA RELACJI WARTOŚCIUJĄCYCH → RE-AKSJOLOGIZACJA → PRZESUNIĘCIE CENTRUM / PERYFERII / GRANIC → REORGANIZACJA MODELU SEMIOSFERY → NOWA POSTAĆ PAMIĘCI → PONOWNA CYRKULACJA ZNAKU.

Nie jest to sekwencja konieczna ani automatyczna. Niektóre transfery mogą zatrzymać się na poziomie resemantyzacji.

18. Nowość i ograniczenia modelu

Proponowana perspektywa nie zakłada, że termin "re-aksjologizacja" pojawia się tutaj po raz pierwszy ani że wcześniejsza semiotyka nie interesowała się wartościami. Nowość ma charakter konfiguracyjny i operacyjny. Polega na systematycznym oddzieleniu resemantyzacji od re-aksjologiza-

cji; powiązaniu zmiany wartości z transferem i interferencją kodów; wprowadzeniu pamięci kulturowej jako warunku rozpoznania wcześniejszego statusu znaku; potraktowaniu wartości jako relacji; powiązaniu lokalnej zmiany aksjologicznej z dynamiką centrum, peryferii i granicy semiosfery oraz wypracowaniu testu pozwalającego stwierdzić zarówno obecność, jak i brak re-aksjologizacji. Model posiada jednocześnie wyraźne ograniczenia. Został wyprowadzony z niewielkiego korpusu i nie stanowi kompletnej typologii. Dotyczy przede wszystkim semiosfer modelowanych przez literaturę, nie zaś automatycznie rzeczywistych przemian całych kultur.

Różny jest również stopień intersemiotyczności analizowanych materiałów. Najbardziej klasyczny transfer obserwujemy u Żadana w relacji muzyka–literatura oraz u Łuziny w relacji obraz–tekst. U Sapkowskiego przetworzenie folkloru nie może być traktowane jako samoistny przykład Jakobsonowskiej transmutacji; intersemioza ujawnia się dopiero w relacjach pomiędzy ciałem, wizualnością, nazwą, performansem i narracyjnym wartościowaniem.

Ta asymetria nie osłabia porównania. Pokazuje raczej, że mechanizm re-aksjologizacyjny może pojawiać się przy różnym stopniu intersemiotycznego napięcia.

19. Wnioski

Przeprowadzone analizy pokazują, że znak kulturowy nie przechodzi między tekstami, mediami i kodami jako neutralna jednostka informacji. Wraz z nim przemieszczają się wcześniejsze znaczenia, pamięć i obciążenia wartościujące. Nowy system może je reprodukować, ale może również podważać, negocjować, rozszerzać albo ponownie centralizować.

Sapkowski problematyzuje aksjologiczny automatyzm klasyfikacji. Monstrualne ciało nie wystarcza do określenia moralnego statusu podmiotu, a pytanie "kim jesteś?" zostaje podporządkowane pytaniom "co robisz?", "jak wybierasz?" i "za co odpowiadasz?".

Żadan pokazuje świat, w którym rozpad dominującego systemu wartości nie prowadzi do całkowitej pustki, lecz do policentrycznej konkurencji kodów. Wartość zostaje rekonstruowana w pamięci, przyjaźni, solidarności i lokalnym doświadczeniu. Szczególnie znaczące jest współistnienie dwóch przeciwnych ruchów: wartość → towar oraz towar → wartość relacyjna.

Łuzina natomiast przedstawia proces reaktywowania kulturowej pamięci miejsca. Ikona, legenda, rzeka i historia zostają włączone do nowej konfiguracji, w której Kijów jawi się jako przestrzeń aktywnej pamięci. Remityzacja nie jest tutaj tożsama z re-aksjologizacją, lecz może stać się jej mechanizmem, jeśli prowadzi do ponownej centralizacji kulturowego znaku.

Trzy strategie można sprowadzić do trzech czasowników:

Sapkowski – problematyzuje, Żadan – negocjuje, Łuzina – reaktywuje.

Najważniejszym rezultatem pozostaje rozróżnienie: resemantyzacja – zmienia to, co znak znaczy; re-aksjologizacja – zmienia to, jak i wobec czego znak jest wartościowany.

Intersemiotyczną re-aksjologizację można zatem zdefiniować jako proces, w którym rekodowanie kulturowego znaku nie tylko zmienia jego znaczenie, lecz prowadzi do rekonfiguracji relacji, poprzez które znak otrzymuje wartość w określonym modelu semiosfery.

Najkrótsza formuła wynikająca z badania brzmi:

Kultura tłumaczy nie tylko znaki; w procesie translacji ponownie negocjuje również ich wartości.

LITERATURA

1. Assmann, J. (1995). Collective memory and cultural identity (J. Czaplicka, Trans.). *New German Critique, 65*, 125–133. https://doi.org/10.2307/488538

2. Dusi, N. (2015). Intersemiotic translation: Theories, problems, analysis. *Semiotica, 2015*(206), 181–205. https://doi.org/10.1515/sem-2015-0018

3. Eco, U. (1992). *Interpretation and overinterpretation* (S. Collini, Ed.). Cambridge University Press.

4. Erll, A. (2010). Literature, film, and the mediality of cultural memory. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook* (pp. 389–398). De Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783110207262.6.389

5. Erll, A., & Rigney, A. (2006). Literature and the production of cultural memory: Introduction. *European Journal of English Studies, 10*(2), 111–115. https://doi.org/10.1080/13825570600753394

6. Fialkova, L. L. (2012). Printsipy sozdaniya fantasticheskogo obraza v romannom seriale Lady Luzinoy "Kievskie ved'my". In D. Ajdačić (Ed.), *Slovianska fantastyka: Zbirnyk naukovykh prats* (pp. 210–220). Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.

7. Fietisova, O. S. (2013). Mifopoetyka obrazu mista v romanakh Lady Luzinoi tsyklu "Kyivski vidmy". *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 22*(281), 281–286.

8. Hartmann, N. (1932). *Ethics* (S. Coit, Trans.; Vols. 1–3). Macmillan.

9. Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), *On translation* (pp. 232–239). Harvard University Press.

10. Kaczor, K. (2006). *Geralt, czarownice i wampir: Recykling kulturowy Andrzeja Sapkowskiego*. słowo/obraz terytoria.

11. Kelly, E. (2008). Material value-ethics: Max Scheler and Nicolai Hartmann. *Philosophy Compass, 3*(1), 1–16. https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2007.00109.x

12. Krygier, K. (2025). Mitologia, kultura i historia w świecie *Wiedźmina*: Językowe aspekty powieściowe. *Językoznawstwo, 1*(22), 53–63. https://doi.org/10.25312/j.9057

13. Lotman, J. (2005). On the semiosphere (W. Clark, Trans.). *Sign Systems Studies, 33*(1), 205–229. https://doi.org/10.12697/SSS.2005.33.1.09

14. Luzina, L. (2011). *Kievskie ved'my. Mykoła Mokryj*. Folio.

15. Monticelli, D. (2019). Borders and translation: Revisiting Juri Lotman's semiosphere. *Semiotica, 2019*(230), 389–406. https://doi.org/10.1515/sem-2017-0125

16. Morris, C. W. (1964). *Signification and significance: A study of the relations of signs and values*. MIT Press.

17. Obertová, Z. (2022). Slavic mythology lost in fantasy: Literary adaptations of Slavic beliefs in Andrzej Sapkowski's and Juraj Červenák's novels. *Narodna umjetnost, 59*(2), 119–132. https://doi.org/10.15176/vol59no206

18. Olczyk, A. (2015). Dlaczego wiedźmini nie mają kodeksu? O niesystemowej etyce Geralta z Rivii w kontekście myśli Leszka Kołakowskiego. In R. Dudziński, A. Flamma, K. Kowalczyk, & J. Płoszaj (Eds.), *Wiedźmin – bohater masowej wyobraźni* (pp. 33–50). Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej "Trickster".

19. Onikijenko, I. M. (2015). Kitch v zhanrovii strukturi romanu S. Zhadana "Depesh Mod". *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia: Filolohichni nauky, 2*, 207–211. https://doi.org/10.31812/0564/1489

20. Pidopryhora, S. V. (2013). Ironichnyi dyskurs v povisti "Depesh Mod" S. Zhadana. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia: Filolohichni nauky, 4.12*(96), 190–194.

21. Piotrowska, M. (2024). Wpływ zaimków na odbiór istot nadprzyrodzonych w opowiadaniach Sapkowskiego. *Językoznawstwo, 2*(21), 67–73. https://doi.org/10.25312/j.8482

22. Rajewsky, I. O. (2005). Intermediality, intertextuality, and remediation: A literary perspective on intermediality. *Intermédialités / Intermediality, 6*, 43–64. https://doi.org/10.7202/1005505ar

23. Sapkowski, A. (1993). *Ostatnie życzenie*. superNOWA.

24. Sapkowski, A. (2012). *Ostatnie życzenie*. superNOWA.

25. Sapkowski, A. (2014). *Ostatnie życzenie*. superNOWA.

26. Scheler, M. (1973). *Formalism in ethics and non-formal ethics of values: A new attempt toward the foundation of an ethical personalism* (M. S. Frings & R. L. Funk, Trans.). Northwestern University Press.

27. Świetlicki, M. (2014). Rol zasobiv masovoi informatsii ta masovoi kultury u protsesi formuvannia cholovichoi identychnosti (na prykladi "Depesh Mod" Serhiia Zhadana). *Naukovi pratsi. Filolohiia. Literaturoznavstvo, 231*(219), 93–96.

28. Torop, P. (2002). Translation as translating as culture. *Sign Systems Studies, 30*(2), 593–605. https://doi.org/10.12697/SSS.2002.30.2.14

29. Torop, P. (2003). Intersemiosis and intersemiotic translation. In *Translation translation* (pp. 271–282). Rodopi. https://doi.org/10.1163/9789004490093_016

30. Torop, P. (2008). Translation as communication and auto-communication. *Sign Systems Studies, 36*(2), 375–397. https://doi.org/10.12697/SSS.2008.36.2.06

31. Zakrzewska-Verdugo, M., & Obertová, Z. (2018). Striga strzydze nierówna? Słowiańska demonologia w zbiorze opowiadań *Ostatnie życzenie* A. Sapkowskiego oraz jego przekładzie na język słowacki. *Jazyk a kultúra, 36*, 58–65.

32. Zhadan, S. (2006). *Depesh Mod* [*Depeche Mode*]. Folio.

33. Zhurbenko, A. (2022). *Intermedialnyi vymir prozy Serhiia Zhadana* [Master's thesis]. Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Otrzymano: 08.09.2026
Sprawdzono: 13.09.2026
Zatwierdzono do publikacji: 29.09.2026